

Такими були Острог та повіт у 1896 році

Ведучий рубрики **Микола МАНЬКО**, заступник директора з наукової роботи Державного історико-культурного заповідника м. Острога

Сьогодні двадцять років тому – наприкінці 1896 року – було підготовлено і здано в друк 43-й півтом «Енциклопедичного словника» видавництва Ф. Брокауза та І. Ефрона. Після різдвяних і новорічних свят наступного, 1897 року, цей випуск найпопулярнішого довідкового видання того часу надійшов до передплатників. До речі, саме в ньому вперше побачило світ окреме енциклопедичне гасло про Острозьку слов'яно-греко-латинську академію. Цю статтю, як і статтю «Острозькі князі», підготував уродженець Острозького повіту Костянтин Єрофійович Храчевич. Можливо, ми ще колись про нього напишемо в нашій рубриці. А зараз для її читачів подаємо в перекладі витяги з енциклопедичної статті про Острог і Острозький повіт.

Острог – повітове місто Волинської губернії, при впадінні річки Вілії у Горинь. Збереглися руїни старовинного собору, залишки замку або палацу князів Острозьких і дві вежі. Жителів станом на 1 січня 1896 року було 11758 (5545 чоловіків і 6213 жінок): православних – 2578, римо-католиків – 1612, протестантів – 102, євреїв – 7368, магометан – 39, інших сповідань – 59. Дворян – 526, духовного звання – 49, почесних громадян і купців – 318, міщан – 9555, військового стану – 342, селян – 879, інших станів – 89. Церков православних – 5, розкольницька молитовня – 1, римо-католицький костел і каплиця, єврейських синагог – 3, молитовних шкіл – 14.

Графиня А. Д. Блудова заснувала в 1865 р. братство в ім'я св. Кирила і Мефодія та при ньому початкову школу і підготовче жіноче училище, перетворене потім у жіноче училище імені графа Д. М. Блудова, з гімназичним курсом (148 учениць). 6-класна чоловіча прогімназія (173 учні).

При Кирило-Мефодіївському братстві перебувають: пансіон для дівчат, які навчаються в жіночому навчальному закладі графа Д. М. Блудова, і, за відсутності вакансій, не можуть жити там; селянський пансіон (на кошти селян) для учнів прогімназії, які закінчили курс у сільських училищах; бібліотека, лікарня, аптека, будинок для прийому або

подвір'я для прочан, що йдуть із Кисва в Почаївську лавру. Три міністерських школи і 1 братська, кілька початкових шкіл приватних і єврейських. Богадільня – 2, лікарень три – міська, братства і єврейська. Книгарень – 2, друкарень – 2.

У 1895 р. міських доходів було 5685 руб., витрат – 5471 руб., у тому числі на громадське управління – 1225 руб., на народну освіту – 265 руб. і на лікарську частину – 150 руб. Фабрик і заводів – 22, з виробництвом на 28250 руб.: 10 шкряних, 3 миловарних, 2 свчкових, 4 олійниць, 1 медоварний, 2 цегляних. Ремісників – 351 майстер, 281 підмайстер і 76 учнів. Найбільше кравців і шевців. Одним із старовинних промислів, які є в Острозі – це вироблення шкір (прості, баранячі, гамбурзькі та елецькі), більш ніж на 20 тис. руб. Спроцено громадське управління.

Острозький повіт, за Стрельбицьким, займає 2694,1 кв. версту. Місцезнаходження повіту взагалі хвилясте і порізане глибокими ярами; його перерізають у різних напрямках пасма пагорбів. Ці височини особливо помітні в південній і західній частинах, де проходять відгалуження досить крутих гір, що відокремлюють собою лівий берег річки Горині від правих берегів річок Вілії і Устя. У південній частині повіту переважає чорноземний ґрунт, в північній – глинистий; взагалі, ґрунт повіту – один із найродючіших у губернії.

Вся територія повіту знаходиться в системі річки Горині (притока Прип'яті), яка, увійшовши з Кременецького повіту в

південну частину повіту, тече на схід-північний схід, потім йде в Заславський повіт, звідки, нижче містечка Славути, входить знову в Острозький повіт і тече в головному напрямку на північ, до виходу свого в Рівненський повіт. Хоча вона судноплавна на всій протяжності, за винятком південної течії, однак, у межах повіту єдина пристань знаходиться при місті Острог. Всі притоки Горині незначні; більше інших значні за величиною: Вілія, Збентенка і Устя. У північно-східній частині повіту отримують початок деякі незначні притоки річки Случ (притока Горині), що тече поза повіту, Озер в повіті немає; великі болотисті простори зустрічаються рідко.

У 1895 р. жителів в повіті (без міста) було 155124: православних – 125256, розкольників – 415, римо-католиків – 11619, протестантів – 3636, чехів-гуситів – 134 і православних – 1452, євреїв – 12585, магометан – 431, інших сповідань – 196, дворян – 1548, духовного звання – 811, почесних громадян і купців – 254, міщан – 18814, військового стану – 10820, селян – 120358, іноземних підданців – 2872, інших станів – 247. Колоністів – 2846 осіб. Селищ з переважачим православним населенням – 215, із католицьким – 31, із люттеранським – 7, з єврейським – 7. Поселень, що мають менше 5 дворів, – 12, від 5 до 20 дворів – 40, від 20 до 50 дворів – 64; від 50 до 100 дворів – 87, понад 100 дворів – 57. У селі Охочів – 340 татар.

Закінчення на 11 стор. >>>

Такими були Острог та повіт у 1896 році

Щорічно засівається: жито 32400 десятин, пшеницею – 13150, вівсом – 22900, ячменем – 8700, гречкою – 6200, просом 2000, горохом – 2450, картоплею – 900, льном – 175, коноплями – 700 десятин. Середній річний збір: жита 1245150 пудів, пшениці – 608100, вівса – 775000, ячменю – 355600, гречки – 155000, проса – 123000, гороху – 108260, картоплі – 370000, льняного насіння – 5100 і волокна 3200, конопляного насіння – 22860 і волокна 12500 пудів.

Кустарні промисли малорозвинені (шиття чобіт і кожухів, виготовлення возів, тарантасів, бочок, джок, цебрів, корзин, полотен, глиняного посуду). Відхожі промисли також малорозвинені; в середньому за 10 років (1874 – 1884 рр.) брали паспорти для відлучки з повіту 240 осіб на рік. Розвинений слав лису. У 1895 р. видано 1178 торгових документів, у тому числі 708 свідоцтв на дріб'язкову торгівлю. Найбільше розвинені торгівля лісом і хлібом. Фабрик і заводів (без міста) 76 з 448 робітниками і виробництвом на 814774 руб. Найбільше було млянів: парових 5, з виробництвом на 331667 руб., і 30 водяних – 24448 руб. Черепичний завод – 1, цегляних заводів – 15, вапняних – 8; столярна та меблева майстерня, з виробництвом на 32200 руб.; 1 – завод землеробських знарядь, цементна фабрика – 1, деревово-паперова – 1 на 15000 руб., 1 – скипидарний завод на 28000 руб., 2 – паперово-обгорткові фабрики, 1 – свинячий завод, 1 – суконна фабрика і 3 – шкряних заводи. Винокурних заводів 8 – на 125863 руб.

Училищ міністерства народної освіти було 16; 1 – училище доводилося на 9122 жителів та 168,3 кв. верст. Сільська лікарня – 1, лікарів сільських – 2, вільних практикантів (крім Острога) – 4. Єврейська богадільня. Церков православних – 134 і каплиць – 13, римсько-католицьких церков – 3 і каплиць – 13, протестантських – 4, єврейських синагог – 4 і молитовних шкіл – 10, магометанська мечеть – 1, молитовний будинок баптистів – 1. Одне поштово-телеграфне і одне поштове відділення. Три стани, 14 волостей, 194 сільські громади, 6 містечок, 15 колоній, 259 селищ, сіл та ін. Дворів 13789, мирових посередників – 2, мирових суддів – 3.

